

**BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA LINGVISTIK
KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING AMALIY-METODIK JIHATLARI**

Turganbekova Gulsima Ziyarbek qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari va amaliy usullari ko‘rib chiqiladi. Mavzuning dolzarbligi kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quvchini nafaqat til qoidalarini biluvchi, balki ularni og‘zaki va yozma nutqda maqsadga muvofiq qo‘llay oladigan faol til shaxsi sifatida tarbiyalash zaruriyati bilan belgilanadi. Maqolaning maqsadi – 1–4-sinf o‘quvchilarida fonetik, leksik, grammatik, morfologik, sintaktik va imlo bilim-ko‘nikmalarini o‘zaro bog‘liqlikda shakllantirishning samarali metodlarini aniqlash. Tadqiqotda tahlil va sintez, qiyoslash, kuzatish, suhbat, muammoli ta’lim, interaktiv metodlar, guruh va juftlikda ishlash, didaktik o‘yinlar, matn bilan ishlash va kommunikativ topshiriqlar kabi metodik yondashuvlar qo‘llanildi. Tahlil natijasida til birliklarini alohida-alohida o‘rgatishdan ko‘ra, ularni matn va real kommunikativ vaziyat bilan bog‘lash o‘quvchining til bilimlarini amalda qo‘llashiga ko‘proq imkoniyat berishi aniqlandi

Tayanch so‘zlar: lingvistik kompetensiya, kompetensiya, kompetentlik, kommunikativ kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, ona tili, fonetika, leksika, grammatika, morfologiya, sintaksis, imlo, nutq, matn, kommunikativ topshiriq.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-методические основы и практические методы формирования лингвистической компетенции учащихся на уроках родного языка в начальных классах. Актуальность темы определяется необходимостью воспитания учащегося на основе компетентного подхода как активной языковой личности, которая не только знает правила языка, но и умеет целенаправленно применять их в устной и письменной речи. Цель статьи - определить эффективные методы формирования фонетических, лексических, грамматических, морфологических, синтаксических и орфографических знаний и навыков у учащихся 1-4 классов во взаимосвязи. В исследовании использовались такие методические подходы, как анализ и синтез, сравнение, наблюдение, беседа, проблемное обучение, интерактивные методы, работа в группах и парах, дидактические игры, работа с текстом и коммуникативные задания. Предлагаемая система заданий направлена на развитие словарного запаса учащегося, понимания грамматической структуры, правильного произношения, письма и последовательного изложения своих мыслей.

Ключевые слова: лингвистическая компетенция, компетенция, компетентность, коммуникативная компетенция, начальное образование, родной язык, фонетика, лексика, грамматика, морфология, синтаксис, орфография, речь, текст, коммуникативное задание.

Hozirgi boshlang‘ich ta’limda ona tili faninig maqsadi faqat o‘quvchiga til haqida nazariy ma’lumot berish bilan chegaralanmaydi. Til darsi bolaga o‘z fikrini aniq aytilish,

boshqalarni tushunish, savolga mazmunli javob berish, o‘qigan matnini tushuntirish, mustaqil matn tuzish va yozma tarzda savodli fikr bildirish imkoniyatini beradigan kommunikativ makon bo‘lishi kerak. Kompetensiyaviy yondashuv ham bilimning o‘zidan ko‘ra, uni yangi vaziyatda qo‘llay olishga, bilim, ko‘nikma va faoliyatni birlashtirishga alohida e‘tibor beradi. Xalqaro ta‘lim tadqiqotlarida ham kompetensiya o‘rganiladigan va turli vaziyatlarda qo‘llaniladigan, transfer qilinadigan qobiliyat sifatida qaraladi [10].

O‘zbekiston boshlang‘ich ta‘limida ham o‘quv mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish g‘oyasi bir qancha normativ va metodik hujjatlarda o‘z aksini topgan. Boshlang‘ich ta‘lim mazmunida ona tili o‘quvchining o‘qish, yozish, gapirish, grammatik bilimlarini va bog‘lanishli nutqini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liq holda ko‘riladi [9]. Bu yondashuv ona tili darsida “qoidani yodlash” bilan “qoidani nutqda qo‘llash” o‘rtasidagi farqni hisobga olishni talab etadi.

Lingvistik kompetensiya tushunchasi tilshunoslikda til sistemasini bilish, uning birliklari va ular orasidagi munosabatlarni tushunish bilan bog‘liq. Chomsky lingvistik kompetensiyani til sistemasining tuzilishini bilish bilan bog‘lab, kompetensiya va uning real nutqda namoyon bo‘lishini ajratadi [3]. Keyingi tilshunoslik va metodik tadqiqotlarda esa til bilimlarini kommunikativ faoliyat bilan birlashtirish zarurligi ko‘rsatiladi. Hymes kommunikativ kompetensiya g‘oyasini ilgari surib, til birliklarini bilish bilan birga ularni qanday vaziyatda, qanday maqsadda va qanday tarzda qo‘llash ahamiyatini ham ko‘rsatgan [6]. Canale va Swain kommunikativ kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlar bilan bog‘liq holda tushuntirishni taklif qilgan [2].

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bola uchun bu nazariy farqlar amaliy mazmunga ega. Masalan, o‘quvchi so‘zning atash ma‘nosini bilishi mumkin, lekin shu so‘zni muloqot vaziyatiga mos qo‘llay olmasligi mumkin. Xuddi shunday, bola otni, sifatni va fe‘lni nazariy jihatdan ajratgani bilan, mustaqil matn tuzganda ularni to‘g‘ri bog‘lay olmasligi mumkin. Demak, lingvistik kompetensiyani shakllantirishda bilimni amaliy nutq faoliyatiga aylantirish asosiy metodik masala hisoblanadi.

“Kompetensiya” tushunchasi bilimni, ko‘nikmani, faoliyatni va shu bilimni ma‘lum bir vaziyatda mustaqil qo‘llash qobiliyatini birlashtiradi. “Kompetentlik” esa shu kompetensiyaning shaxsda shakllangan amaliy darajasini bildiradi. Shu sababli boshlang‘ich ta‘limda “o‘quvchi qoidani biladi” degan ko‘rsatkich yetarli emas; “o‘quvchi qoidani to‘g‘ri vaziyatda taniydi, tushuntiradi va qo‘llaydi” degan ko‘rsatkich kompetensiyaviy natijani aniqroq belgilaydi [10; 11].

Lingvistik kompetensiya – o‘quvchining til sistemasiga oid bilimlarni egallashi, til birliklarining fonetik, leksik, grammatik va imlo xususiyatlarini tushunishi va ularni og‘zaki-yozma nutqda maqsadga muvofiq qo‘llay olish qobiliyati. Kommunikativ kompetensiya bu tushunchaning kengroq qatlamini tashkil etib, til bilimlarini real muloqot vaziyatida maqsadga muvofiq foydalanishni, fikrlarni izchil yetkazishni va suhbatdosh bilan o‘zaro tushunishni ham qamrab oladi [6; 2]. Shuning uchun lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning asosiy komponentlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Boshlang‘ich sinf darslarida lingvistik kompetensiyani shakllantirish izchillik prinsipiga tayanishi kerak. Birinchi sinflarda fonetika va grafika elementlari, tovush bilan harfni ajratish,

bo‘g‘in, so‘z va oddiy gaplar bilan ishlash yetakchi o‘rinda bo‘lsa, keyingi sinflarda so‘zning leksik va grammatik tuzilishini tushunish, so‘z turkumlarini ajratish, gap bo‘laklarini tanish, matn tuzish va imlo qoidalarini amalda qo‘llash bosqichma-bosqich murakkablashadi. Bunday izchillik metodik jihatdan “oddiydan murakkabga” va “bilimdan faoliyatga” qarab harakatni ta’minlaydi [9].

Fonetik komponent o‘quvchining tovushlarni eshitib ajrata olishi, ularni to‘g‘ri talaffuz qilishi, tovush va harf munosabatini tushunishi, so‘zni bo‘g‘inlarga bo‘lishi bilan bog‘liq. Bu ko‘nikma o‘qish va yozish savodxonligining asosi bo‘lgani uchun, birinchi sinflardan boshlab fonematik eshitishni rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar tizimli tarzda berilishi kerak. Masalan, o‘qituvchi “olma” va “ona” so‘zlarini aytib, o‘quvchidan ikkala so‘zda bir xil eshitiladigan tovushni topishni so‘raydi. Keyin shu tovushning so‘zning qaysi o‘rnida kelganini aniqlash taklif etiladi. Bunday topshiriq nafaqat fonetik bilim, balki tahlil qilish faoliyatini ham rivojlantiradi.

Leksik kompetensiya o‘quvchining so‘z ma’nosini tushunishi, so‘zlarning o‘zaro ma’noviy munosabatlarini payqashi, sinonim, antonim, ko‘p ma’nolilik kabi hodisalarni yoshiga mos darajada ajrata olishi va so‘z boyligini o‘z nutqida faol qo‘llay olishini bildiradi. Leksikani o‘rgatishda so‘zni faqat “ma’nosini ayt” tarzida emas, matn ichidagi qo‘llanilishi orqali o‘rgatish samaraliroqdir. Masalan, “keng” so‘zining “keng dala”, “keng ko‘ngil” kabi birikmalardagi ma’noviy farqini qiyoslash o‘quvchini so‘zni kontekst orqali tushunishga o‘rgatadi.

Grammatik, morfologik va sintaktik kompetensiyalar bir-biri bilan chambarchas bog‘liqlikda shakllanadi. O‘quvchi so‘z turkumlarini ajratish bilan birga, ularni gap ichida to‘g‘ri bog‘lashi kerak. Masalan, “Bolalar bog‘da o‘ynadi” gapida “bolalar” so‘zining kimlar? degan savolga javob beradigan ot ekanligini aniqlash bilan chegaralanmay, “o‘ynadi” fe’li bilan mazmuniy munosabatini tushuntirish ham zarur. Bu yerda morfologik tahlil sintaktik tushunchaning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu sababli grammatika darsida “so‘zni tanish – so‘zni o‘zgartirish – so‘zni gapda qo‘llash” izchilligi saqlangani ma’qul.

Lingvistik kompetensiyaning yakuniy va birlashtiruvchi natijasi – og‘zaki va yozma nutq. Til birliklari real nutqda qo‘llanilmasa, fonetika, leksika va grammatika bo‘yicha olingan bilimlarning kommunikativ qiymati pasayadi. Shu sababli darsda “so‘z – gap – matn – kommunikativ vaziyat” munosabati izchilligi yaratilishi kerak. O‘quvchi yangi o‘rgangan so‘z bilan gap tuzadi, keyin bir necha gapni bog‘lab kichik matn yaratadi, so‘ngra matn mazmunini og‘zaki tarzda bayon qiladi. Bunday yondashuv til bilimlarini kommunikativ faoliyatga aylantiradi [2; 12].

Amaliy-metodik jihatdan suhbat metodi o‘quvchining til birliklarini tushunishini aniqlash va uni gapirishga jalb qilish uchun qo‘llaniladi. O‘qituvchi “Bu so‘z nimani bildiradi?” degan bir savol bilan chegaralanmay, “Bu so‘zni boshqa so‘z bilan almashtirish mumkinmi?”, “Bu so‘zni qaysi gapda qo‘llaganda ma’nosi aniqroq bo‘ladi?” kabi izlanuvchan savollarni beradi. O‘quvchi javob berish jarayonida so‘z ma’nosini tushuntirib, uni nutqda qo‘llaydi. Demak, suhbat leksik va kommunikativ kompetensiyani bir vaqtda rivojlantiradi.

Kuzatish metodi o‘quvchining tabiiy til materialidan qoidani mustaqil payqashiga sharoit yaratadi. Masalan, doskada “Gul o‘sdi. Gullar o‘sdi” gaplari berilib, o‘quvchilardan so‘zning qaysi qismi o‘zgarganini va ma’noga qanday ta’sir etganini aniqlash so‘raladi. Bu topshiriq morfologik o‘zgarishni mexanik yodlashdan oldin kuzatish orqali tushunishga imkoniyat beradi.

Qiyoslash metodi ikki yoki bir necha til birliklarining umumiy va farqli belgilarini topishga yo‘naltiriladi. Masalan, “katta – kichik”, “tez – sekin” juftliklarini qiyoslash orqali antonimlik munosabatini tushuntirish mumkin. 3–4-sinflarda “Bola kitob o‘qidi” va “Bola kitob o‘qiydi” gaplarining fe‘l shaklidagi farqini qiyoslash grammatik ma’noni tushunishni chuqurlashtiradi.

Tahlil va sintez metodlari lingvistik kompetensiyaning asosiy intellektual operatsiyalarini shakllantiradi. Tahlilda o‘quvchi so‘zni bo‘g‘inlarga, gapni so‘zlarga, so‘zni tarkibiy qismlarga ajratadi; sintezda esa shu qismlardan yangi so‘z, gap yoki matn tuzadi. Masalan, “Maktabga bolalar tez keldi” gapini gap bo‘laklari bo‘yicha tahlil qilgandan keyin o‘quvchi berilgan so‘zlardan yangi ikki gap tuzishi mumkin. Bu bilimni qayta qo‘llashga olib keladi.

Muammoli ta’lim metodida o‘quvchiga tayyor qoida berilmay, javob izlashga yo‘naltiruvchi til vaziyati taklif etiladi. Masalan: “Nima uchun “bolalar keldi” deb aytamiz, lekin “bola keldilar” deb aytish har doim ham to‘g‘ri bo‘lavermaydi?” degan savol o‘quvchini son kategoriyasi va fe‘l bilan bog‘liqlik haqida o‘ylashga undaydi. Bu metod grammatik bilimni tushunish bilan birga, til faktini dalillash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Interaktiv metodlar, ayniqsa juftlikda va guruhda ishlash, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq faolligini oshirishga imkoniyat beradi. Masalan, bir juftlikdagi o‘quvchi so‘zning ma’nosini tushuntiradi, ikkinchisi shu so‘z bilan gap tuzadi. Guruh ishida esa bir o‘quvchi so‘zlarni tanlaydi, ikkinchisi ularni grammatik guruhlariga ajratadi, uchinchisi gaplar tuzadi, to‘rtinchisi matnni bayon qiladi. Bunday taqsimlash bir topshiriq ichida bir necha lingvistik ko‘nikmani birlashtiradi.

Matn bilan ishlash lingvistik kompetensiyaning integratsiyalashning eng samarali usullaridan biri. Matnda fonetik, leksik va grammatik birliklar bir-biridan alohida emas, ma’lum kommunikativ maqsadda qo‘llaniladi. Shu sababli o‘qituvchi matnni o‘qitganda yangi so‘zlarni tushuntirish, gap tuzilishini tahlil qilish, imlo xatosini topish va matnni qayta bayon qilish kabi bir necha topshiriqni birlashtira oladi. Bu yondashuv til bilimlarini real nutq materiali bilan bog‘laydi. Boshlang‘ich sinf ona tili metodikasida ham matn, grammatik material va bog‘lanishli nutqni o‘zaro bog‘liqlikda o‘rgatish zarurligi ko‘rsatiladi [9].

Lingvistik kompetensiyaning samarali shakllantirish faqat bitta metodni qo‘llash bilan chegaralanmaydi. Uning asosiy sharti – dars mazmunining tizimlilik va til birliklarining bir-biri bilan bog‘liqlikda berilishi. Birinchi shart sifatida o‘qituvchi dars maqsadini faqat “yangi qoidani o‘rgatish” deb emas, “yangi qoidani tushuntirish, tanish, qo‘llash va nutqda foydalanish” sifatida belgilashi kerak. Bu maqsad dars bosqichlarining ham o‘zaro izchil bo‘lishini ta’minlaydi.

Ikkinchi shart – o‘quvchining yosh xususiyatini hisobga olish. 1–2-sinflarda ko‘rgazmalilik, qisqa ko‘rsatma, o‘yin, harakat, rasm va og‘zaki topshiriqlar ko‘proq

qo‘llanilgani ma’qul. 3–4-sinflarda esa matnga tayangan tahlil, grammatik qiyoslash, muammoli savol, o‘z fikrini dalillash va yozma ijodiy topshiriqlar ulushi oshiriladi. Til o‘rganish jarayonida bolaga tushunarli kirish material, mustaqil faoliyat va o‘zaro muloqot imkoniyati berilishi til o‘rganishning pedagogik samaradorligi uchun ahamiyatli [7; 12].

Uchinchi shart – “oddiydan murakkabga” prinsipini saqlash. Masalan, 1-sinf o‘quvchisiga “A” tovushi bilan boshlanadigan so‘zlarni topish topshirig‘i berilsa, keyingi bosqichlarda shu so‘zlardan gap tuzish, so‘ngra kichik matn yaratish taklif etiladi. Demak, bir material qayta-qayta takrorlanmaydi, balki yangi kommunikativ maqsadda qayta qo‘llaniladi.

To‘rtinchi shart – o‘quvchining mustaqil va ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash. O‘qituvchi xatoni darhol aytib berish o‘rniga “Bu gapda nimani o‘zgartirish kerak?”, “Nima uchun bu so‘zni tanladingiz?”, “Boshqa qanday so‘z qo‘llash mumkin?” kabi savollar orqali o‘quvchini o‘z xatosini topishga yo‘naltirsa, refleksiv ko‘nikma ham rivojlanadi. Bunday yondashuv o‘quvchini bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, o‘z bilimining faol quruvchisi sifatida shakllantiradi [12].

Baholash ham kompetensiyaviy yondashuvga mos bo‘lishi kerak. Faqat to‘g‘ri javoblar sonini hisoblash bilan chegaralanmay, o‘quvchining til birliklarini to‘g‘ri tanishi, tushuntirishi, vaziyatga mos qo‘llashi, gaplarni bog‘lashi va o‘z fikrini aniq yetkazishi ham hisobga olinadi. Bu “bilim – qo‘llash – kommunikatsiya” uchligi orqali o‘quvchining lingvistik kompetensiyasini aniqroq baholashga imkoniyat beradi. Kommunikativ yondashuv bo‘yicha tadqiqotlarda ham grammatik bilimni real muloqot faoliyati bilan bog‘lash zarurligi alohida ta’kidlanadi [2; 7].

Lingvistik kompetensiyani shakllantirishning umumlashtiruvchi metodik modeli

Lingvistik kompetensiya	Shakllantirish usuli	Amaliy topshiriq	Kutilayotgan natija
Fonetik	Kuzatish, muhokama, didaktik o‘yin	Tovushni va harfni ajratish	Tovush-harf munosabatini to‘g‘ri aniqlaydi
Leksik	Suhbat, qiyoslash, matn bilan ishlash	Sinonim, antonim topish	So‘z ma’nosini tushuntirib, nutqda qo‘llaydi
Morfologik	Tahlil, guruhlash, juftlikda ishlash	So‘z turkumlariga bo‘lish	So‘z turkumlarini ajratadi
Sintaktik	Muammoli ta’lim, tahlil-sintez	Aralash so‘zlardan gap tuzish	Gapni grammatik to‘g‘ri tuzadi
Imlo	Xatoni topish, o‘z-o‘zini tekshirish	Imlo xatolarini tuzatish	Yozuv savodxonligi mustahkamlanadi
Og‘zaki nutq	Suhbat, juftlik va guruh ishi	Rasm bo‘yicha bayon qilish	Fikrini aniq va izchil aytadi
Yozma nutq	Ijodiy ish, matn bilan ishlash	Berilgan so‘zlardan matn tuzish	Bog‘lanishli yozma matn yaratadi

Bu modeldan ko‘rinib turibdiki, lingvistik kompetensiyaning komponentlari bir-biridan alohida o‘rganilmagani ma’qul. Fonetik ko‘nikma o‘qish va yozishga, leksik boylik grammatik va kommunikativ qo‘llashga, grammatik bilim esa bog‘lanishli nutqqa xizmat

qiladi. Shu sababli darsda har bir til mavzusining “bu bilim qayerda qo‘llaniladi?” degan savol bilan bog‘lanishi metodik jihatdan asosiy talab bo‘lishi kerak.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida lingvistik kompetensiyani shakllantirish – o‘quvchining keyingi ta‘lim bosqichlaridagi o‘qish, yozish, fikrlash va kommunikativ faoliyatining asoslarini yaratuvchi murakkab metodik jarayon. Uning mazmuni faqat fonetika, leksika, grammatika yoki imlo bo‘yicha bilimlar yig‘indisidan iborat emas. Lingvistik kompetensiya o‘quvchining til sistemasini tushunishi, til birliklarini tanishi, ularning ma‘naviy va grammatik munosabatlarini ajratishi, shu bilimlarni og‘zaki va yozma nutqda maqsadga muvofiq qo‘llashi bilan belgilanadi. Shuning uchun kompetensiyaviy yondashuv ona tili darsida “nimani bilishi kerak?” degan savol bilan birga “bu bilimni qanday vaziyatda va qanday maqsadda qo‘llay oladi?” degan savolni ham ilgari suradi.

Maqoladagi nazariy muhokamalar lingvistik kompetensiya bilan kommunikativ kompetensiyaning o‘zaro chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Lingvistik bilim kommunikativ faoliyatning murakkab asoslarini ta‘minlasa, kommunikativ vaziyat lingvistik birliklarning amaliy qiymatini ochib beradi. Chomsky til kompetensiyasining nazariy jihatlarini tushuntirishda til sistemasini bilishning ahamiyatini belgilagan bo‘lsa, Hymes, Canale va Swain kabi tadqiqotchilar til bilimlarini real kommunikativ faoliyat bilan bog‘lash zarurligini rivojlantirdi [3; 6; 2]. Bu nazariy qarashlar boshlang‘ich sinf metodikasida til qoidalarini matn, suhbat, ijodiy va kommunikativ topshiriqlar bilan integratsiyalashning ilmiy asosini ta‘minlaydi.

Lingvistik kompetensiyani shakllantirishning samaradorligi, birinchidan, darsni maqsadga yo‘naltirilgan rejalashtirishga bog‘liq. O‘qituvchi dars maqsadini faqat bilim natijasi bilan chegaralamay, o‘quvchining shu bilimni qo‘llashiga yo‘naltirishi kerak. Masalan, “ot so‘z turkumini o‘rganish” mavzusining natijasi otning ta‘rifini yodlash emas, balki narsalarni atash, ularni gapda qo‘llash, ot bilan fe‘lni to‘g‘ri bog‘lash va shu birliklardan mazmunli gap tuzish bo‘lishi mumkin. Bunday yondashuv bilimni funksional jihatdan o‘zlashtirishga olib keladi.

Ikkinchidan, o‘quvchining yosh va psixologik xususiyatlari hisobga olingani ma‘qul. Kichik yoshdagi bola abstrakt grammatik tushunchadan ko‘ra konkret til materialini tezroq qabul qiladi. Shu sababli rasm, predmet, matn, o‘yin, dialog, qisqa savol-javob va amaliy topshiriqlar grammatik tushunchalarni o‘zlashtirishni yengillashtiradi. Keyingi sinflarda konkret materialdan abstrakt qoidaga, qoidadan esa ijodiy qo‘llashga qarab bosqichli o‘tish metodik izchillikni ta‘minlaydi.

Uchinchidan, lingvistik kompetensiya bitta dars yoki bitta mavzu doirasida emas, butun boshlang‘ich ta‘lim davrida tizimli tarzda shakllanadi. Fonetik bilimlar o‘qish va yozishning asosini yaratadi; leksik boylik nutq mazmunini kengaytiradi; morfologik va sintaktik bilimlar gaplarni grammatik jihatdan tuzishga yordam beradi; imlo ko‘nikmasi yozma nutqning savodxonligini ta‘minlaydi. Bu komponentlarni bir-biridan ajratib emas, o‘zaro bog‘liqlikda o‘qitish o‘quvchining til haqidagi bilimlarini yaxlit tizim sifatida shakllantiradi.

To‘rtinchidan, amaliy topshiriqlar lingvistik kompetensiyani shakllantirishning asosiy quroli hisoblanadi. Topshiriq o‘quvchini faqat javob berishga emas, kuzatishga, qiyoslashga, tahlil qilishga, dalillashga, qayta tuzishga va o‘z fikrini yaratishga yo‘naltirishi kerak.

“Tovushni top”, “so‘z ma’nosini tushuntir”, “sinonim va antonim top”, “so‘z turkumlarini ajrat”, “gapni to‘g‘irla”, “xatoni top”, “matn tuz”, “rasm bo‘yicha bayon qil” kabi topshiriqlar bir-biridan alohida emas, lingvistik kompetensiyaning izchil rivojlanish bosqichlari sifatida qo‘llanilganda yuqori metodik natija beradi.

Beshinchidan, o‘qituvchining roli faqat ma’lumot berish bilan chegaralanmaydi. U o‘quvchining til bo‘yicha kuzatishlarini uyushtiruvchi, fikrini dalillashga yo‘naltiruvchi va mustaqil izlanishiga sharoit yaratuvchi pedagog bo‘lishi kerak. Ayniqsa muammoli savollar, juftlikda va guruhda ishlash, matnga asoslangan tahlil va kommunikativ topshiriqlar o‘quvchining til bilimlarini faol faoliyatga aylantiradi. Kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg‘un holda o‘quvchi xatoni faqat o‘qituvchining tuzatishi orqali emas, o‘zining kuzatishi va qayta tekshirish faoliyati orqali ham tushunishga o‘rganadi.

Shunday qilib, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida lingvistik kompetensiyani shakllantirishning metodik modeli “til birliklarini tushunish – ularni tahlil qilish – qoidani ongli o‘zlashtirish – amaliy qo‘llash – kommunikativ vaziyatda foydalanish – o‘z faoliyatini baholash” izchilligiga tayanishi kerak. Bunday model o‘quvchining til bilimlarini mexanik yodlashdan funksional qo‘llashga olib keladi. Natijada bola nafaqat til qoidalarini biladigan o‘quvchi bo‘lib qolmay, o‘z fikrini aniq, izchil va savodli tarzda yetkazishga intiladigan kommunikativ shaxs sifatida rivojlanadi. Shuning uchun lingvistik kompetensiyani shakllantirish boshlang‘ich ta’lim mazmunini takomillashtirishning alohida yo‘nalishi bo‘lib, uni amalga oshirishda tizimlilik, yosh xususiyatiga muvofiqlik, kommunikativlik, ijodiylik va amaliy yo‘naltirilganlik prinsiplarini birlashtirish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Canale, M., Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*. 1980. Vol. 1, No. 1. P. 1–47. DOI: 10.1093/applin/I.1.1.
2. Canale, M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. In: Richards, J. C., Schmidt, R. W. (eds.). *Language and Communication*. London: Longman, 1983. P. 2–27.
3. Chomsky, N. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1965. 251 p.
4. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
5. Halliday, M. A. K. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold, 1978. 256 p.
6. Hymes, D. H. On Communicative Competence. In: Pride, J. B., Holmes, J. (eds.). *Sociolinguistics: Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books, 1972. P. 269–293.
7. Lightbown, P. M., Spada, N. *How Languages Are Learned*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2021.
8. Littlewood, W. *Communicative Language Teaching: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

9. Qosimova, K., Matchanov, S., G‘ulomova, X., Yo‘ldosheva, Sh., Sariyev, Sh. *Ona tili o‘qitish metodikasi*. Toshkent: Nosir, 2009. 352 b.
10. Rychen, D. S., Salganik, L. H. (eds.). *Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society*. Göttingen: Hogrefe & Huber Publishers, 2003.
11. Savignon, S. J. *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice: Texts and Contexts in Second Language Learning*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1983.
12. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Edited by M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, E. Souberman. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.